

O naravstvenej obvezanosti.

Piše dr. Janko Pajk.

VI.

Človeška svoboda nagib k obvezanosti.

(Dalje.)

Ugovarjati utegne kdo: s pojmom naravstvene svobode ne soglaša podlaganje prirodnim zakonom! A tako podlaganje ni samó ne v protislovji s svobodo, nego je celó zaslužno. Znanosti in umetnosti nas učé, da sta možna njih napredek in njih korist samó v soglašnji človeka s prirodnimi zakoni. Ni torej vsak nagib in vsak nagon naše ali pa vnanje prirode naravstveno blag, nego treba razločevati, katere svrhe in katera sredstva predpisuje priroda in po kojem zakonu deluje, da doseže te ali one svrhe. Nekaj temu podobnega vidimo v pravnem življenji: čuvstvo maščevanja je gotovo po nagibu prirodnem, a izvrševanje tega čuvstva vrši se v družbi jedino praviloma po zakonodavstvu t. j. po ozirih na družbo. Obvezanost človeška v potrebnosti maščevanja se torej nikakor ne sme vršiti po samih nagibih, nego i po onem sredstvu, katero odgovarja najbolje doseženej svrhi („pravici“ do časti) in pa dolžnostim nasproti bližnjiku in družbi. Vsa delavnost človeška, kolikor zahteva dosežanje konečnih svrh, namreč potišenje potrebščin, mora se torej vršiti poleg prirodnih zakonov in pa onih posvetnih in božjih, kateri se prirodnim prikladajo po svrhi in sredstvih. Najboljši način je torej vedno ta, da se pokorimo prirodnim zakonom in da vsa naravstvena načela soglašajo s prirodo. Ako ne vsprejmemo tega nauka, potem si kujemo domišljene naravstvene zakone, kateri imajo samó sobstveno veljavo, imenujmo jih „vzorne“ (idejalne) ali „ugledne“ (avtoritativne) ali kakor jih hočemo V to opačnost (absurdnost) je zabredel Kant s svojo „umovno“ t. j. samó domnevno na-

ravstvenostjo; sicer pa celó Kant sam priznavati mora neko „soglasje prirode s katerim koli zakonom volje razumnih bitij.“ Pri tem reku misli na prirodo kot stvar božji, rekoč: „kolikor je verovati v neki najvišji vzrok prirode, kateri je po načinu naravstvenega mišljenja“ t. j. Bog.¹⁾ Na nekem drugem mestu opomni Kant, „da se sme tudi vnansjo prirodo jemati kot primér (tip) neke umovne prirode, dočim se odnaša na njo sama oblika zakonitosti.“²⁾ Kant smatral je namreč uže zakonitost ali zakonličnost na sebi neko naravstvenostjo, ker si v pojmu naravstva nikakor ni bil dosleden, postavlja zdaj vést („imperativ“), zdaj zopet zakonitost t. j. dosledno in kakemu načelu odgovarjajoče delovanje znakom naravstva. Kant torej ni smatral prirodnih zakonov pravilom naravstvu, čeravno so se mu zdeli ti zakoni nekaj naravstvenosti podobnega, v čemur mu ne morem pritrditi. Celó v verskem oziru velja načelo prirodne naravstvenosti, ker zakoni prirode niso družega, nego božji zakoni. Kant pretiraval je svojo „umovnost“, domnevajoč si človeški duh popolnoma samostojnim, k večjemu od Boga odvisnim in samemu sebi odgovornim, torej povsem svobodnim bitjem. — kar pa duh naš nikoli ni, o čemur nas dovolj poučuje dušeslovje. Vsaj se tudi naravstvenost ne da tolmačiti iz takozvane „namisli“ ali iz takozvanega „vzora naravstvenosti“ in njemu prikladnega dejanja, ker so ti „vzori“ — po nazorih Kanta — popolnoma domišljeni in same razmnéve človeške duše. Takó tolmači si po Herbartovem primeru tudi Steinthal naravstvenost nekim „soglasjem“ naravstvene osebnosti s takozvano „prvo namisljo naravstvenosti.“³⁾ Nemci in njih misleci plavajo le preradi po nekem „idejalnem“ vzduhu, kateri si vstvarjajo prav ceno v svojej domišljenosti!

Podredjenje človeka prirodnim zakonom — to je stožerni (temeljni) nauk modroznanskega naravstva; brez tega načela ni stvarnega, torej tudi ne obče veljavnega naravstva. Vsako naravstvo, ki prezira prirodne zakone, nima nijedne podlage v istinitih razmerah. Nikdar se ne bodo ravnali narodi in

¹⁾ Kritik der praktischen Vernunft, str. 150.

²⁾ Istotam str. 84.

³⁾ Steinthal: Allgemeine Ethik. 1885. Str. 97. nasl.

države po domnevah kakega pojedinca, ako niso utemeljena njegova načela in pravila v potrebščinah, t. j. v prirodnih odnošajih dotičnih družeb. Jediní človeški „razum“, na kateri je stavil Kant vse svoje naravstvo,¹⁾ kakor da je ta razum „obči“ zakonodavec vseh „podstavljenih“ (objektivnih) in „dejanskih“ (praktičskih) zakonov, nikakor več ne velja nasproti napredku prirodoslovstva. Kakor vse znanosti, takó sloné tudi vse dejanske véde, pred vsemi narodno-gospodarska in družbenska, popolnoma na prirodnih zakonih, katere je treba skrbno zasledovati in vestno izpolnjevati. Nasprotnica človeške svobode nikakor ni priroda, nego tesnosrčno, v naukih omejeno, kratkovidno človeštvo samo. Naj to odvisnost zovejo nasprotniki prirodoznanstva kakorkoli hočejo, v človeškeje svobodnosti bode vedno ostajal dvoji zakon: zakon lastne volje in pa podložnost prirodnim poveljem, takó da je človeška svoboda neka zmes odvisnosti in neodvisnosti, katera se v znanstvenem besedji imenuje inozakonstvo (heteronomija), mej tem ko zastopniki stroge svobodnosti trdijo samozakonstvo (avtonomijo). Pravo ime naravstveneje svobodi bi torej bilo: podloženje človeških nagibov poveljem razumovim in prirodnim. — In čudo, baš v tej podrejenosti tičí ona neodvisnost naravstvena, katero se zahteva od človeka kot razumnega bitja! V tem sestaje vsa svoboda, da se človek odloča za ta povelja, a ne v tem, da dela popolnoma po lastnej volji, brez vseh ozirov. Taka svoboda, katera se ničemu noče podrediti, ne razumu, ne tujim poveljem, katera k ničemur ne zavezuje, izpostavljena je vsem neprilikam nesvobodnosti in sužnosti. Ako se odpové vsem načelom modre svršnosti, vsemu sramu, vsemu spoštovanju sebe in drugih, ako se odpové družbenskim in prirodnim zakonom, ni modra, nego tolovajska svoboda. Kdor misli pri naravstveneje svobodi na tako razuzdano samovolje, podajal se bode pri vsakem koraku v nenaravstvenost, v blodnje, pregreške in zločine, pri kojih bode skoro čutil izgubo svoje osebné svobode. Najsamovoljnější in najsvobodnejší človek v smislu take svobode je — lôpov; ta se ničemur ne zaveže in ne pozna nijedne obslužnosti. Čuvstvo obslužnosti — to je pravi pojem naravstveneje svobode, katera je vse nekaj družega, nego kar pove

¹⁾ Kritik der praktischen Vernunft, str. 196.

beseda „svoboda“. Čudim se, da je prezrl tak učenjak, kakor Wallaschek, pravi pojem naravstvene svobode, katero mu zaméta navadni pojem „svobode“; sicer ne bi ugovarjal Lockejevemu in Leibnitz-ovemu pojmu naravstvene svobode.¹⁾

Ni-li dopustljiva k pojmu naravstvene svobode vsaj neka svobodnost izvoljenja (izvolitve)? – Ne, ker naravstvenost zametuje celó vsako slabost volje kot pregrešno, ako — in ta dostavek je važen — je izpoznal duh kakovo namisel in svrhu umestno in zakonito. Kant opomni o tem po vsej pravici: „čista volja razuma ne izbira, nego posluša neodpustljivi ukaz razuma“²⁾; uže razumetje kakega blága rodi *so b s t v e n o* (subjektivno) *d o l ž n o s t*“ in „*r a z u m o v o p o t r e b š č i n o*“.³⁾ In v istini, pravični človek ne sme pomišljevati se niti za trenutek, ali bi opustil zločin ali storil, ali bi se odločil za dobro ali za zlo. V tem razumevanji in odločevanji zares ni *s v o b o d e* pravičnežu; celó vsako *o m a h o v a n j e* v tem oziru je zabranjeno. Moč in krepost volje pokazuje se baš v tej odločnosti; ravno v njej leži *s v o b o d n o s t* naravstvenika. Kant o tem opomni: „Menda se to komu zdí siljenje volje in nuja, katera odpravlja svobodnost, da namreč človek ne more nego izvoliti, kar je jasno in kar je po pravici izpoznal za najbolje; a naravstvena svoboda je taka“.⁴⁾ Pomen „svobode“ sestaje v besednem oziru v tem, da človek ne posluša pri naravstvenem dejanji svojih nagibov in nagonov nego samó svoj razum. Tudi v tem kaže se svobodnost, da človek ne popušča nasproti vtisom posredstva, niti vnanim silam, niti raznim uplivom. Pri zdravem telesu in zdravem duhu in pri dovoljnej obraženosti odločeval bode se človek v resnici po tem pravilu. Obvezanost tudi ne neha, ako kdo zanemarja izobraževanje svojega razuma in svoje volje, k večjemu utegnejo prilične motljenosti telesnih in duševnih opravil razrušiti naravstveno obvezanost. Zato treba je pri presojevanji vsakega zločina

1) Prim. njegovo delo: Ideen zur praktischen Philosophie. 1886. Str. 78. nasl.

2) Kritik der praktischen Vernunft, str. 172.

3) Istotam.

4) Kant v svojem spisu: Ueber den Optimismus. Hartensteinova izdaja. 1867. Zv. II., str. 42.

skrbnega dušeslovnega preiskovanja, da se dokaže to zdravje, kar Benedikt zahteva z zdravilstvenega stališča, prisvajáje dušeslovju v tem oziru oblastno veljavo, katera se mu ima zakonito pripoznati pri razsojevanji dušnega stanja in dušne svobodnosti zločinca.¹⁾ Brez takih dušeslovnih dokazov ne sme se verovati na nauk „nesvobodnosti“, ki se trdi občno in splošno; ako se proglasi taka nesvobodnost načelom, kar rada dela neka vrsta „novodobne“ premehke človečnosti, tedaj bi se sodišča morala pozapirati in ječe podirati. Nijeden novodobni nauk ni bolj pretiran, nego baš omenjeni.

(Dalje prihodnjič.)

¹⁾ V članku : „Allgem. Münch. Zeitg.“ l. 1889.

O popravkih po tiskovnem zakonu.

(Dalje.)

Z navedenim določilom rešil je zakonodavec indirektno pa tudi naše vprašanje.

Kakšno moč — ako bi ne hoteli uže govoriti o zastaranji pravice — imela bi še v navedenem slučaju pravica do popravka, ako je ugasnila pravica, ugotoviti jo tožbenim potom?

Ako pa pravica do popravka, ki je bila vendar uže dospela do druge dobe svojega obstanka, nima po zastaranji tožbene pravice nikake moči več, kakšno moč imela bi ta pravica, ako se je v prvih 6 mesecih njenega obstanka niti ni uporabilo?

Liszt taji seveda lakonično tudi, da vpliva ugasnitev tožbene pravice (zastaranje prestopka), količkaj na pravico do popravka, ter pravi, da bi se moral v tem slučaju obtoženec le obsoditi, da vsprejme popravek.¹⁾

¹⁾ Str. 182.: „Das durch die Verweigerung der Aufnahme begangene Delikt kann allerdings verjährt sein, ohne dass das Berichtigungsrecht dadurch irgendwie beeinträchtigt würde; es ist in einem solchen Falle ohne Bestrafung des Redakteurs, die Aufnahme der Berichtigung anzuordnen und eventuell durch die Einstellung des Blattes zu erzwingen.“